

АГРАРНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ ТА ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

УДК 349.42

<https://doi.org/10.31548/law2021.03.003>

ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ ПРИНЦИПІВ АГРАРНОГО ПРАВА

В.М. ЄРМОЛЕНКО, доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права
імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: vemlaw@gmail.com

Анотація. У статті розглядаються особливості системи сучасних принципів аграрного права. Звертається увага на відсутність єдності та значні розбіжності між окремими авторськими позиціями при формулюванні системи таких принципів як у якісному, так і у кількісному аспектах. Розкривається причина такого становища, яка полягає у протистоянні об'єктивно-суб'єктивних начал у природі принципів аграрного права. Саме переважання суб'єктивної складової й призводить до різноманітності запропонованих науковцями принципів, які треба не вигадувати, а відкривати. Невідповідність суб'єктивного бачення вчених об'єктивній природі принципів зумовлює недієвість норм, які є наслідком втілення таких принципів у нормативний масив. Недостатній рівень розкриття теоретичних нюансів формування принципів аграрного права призводить до їх ототожнення із завданнями аграрного права як галузі. Констатується, що більшість учених запроваджує дворівневу диференціацію принципів аграрного права на загальні та галузеві (спеціальні). Загострюється також увага на відсутності у більшості пропонованих сьогодні системах принципів міжгалузевого рівня, що призводить до непотрібного дублювання на рівні галузевих (спеціальних) принципів. При цьому критикується застосовуване в теорії аграрного права ототожнення загальноправових і конституційних принципів. Обґрунтовується впровадження шестирівневої структури системи принципів аграрного права у розрізі загальних (міжнародні і національні (конституційні), міжгалузевих, галузевих, підгалузевих, інституційних і субінституційних принципів.

Ключові слова: аграрне право, принцип, принцип аграрного права, система принципів аграрного права, структура принципів аграрного права

Актуальність.

Правові принципи цілком заслужено визнані однією з основоположних категорій правової науки. Маючи об'єктивну природу, принципи права є основою формування нормативного масиву, його структуризації та подальшого постійного удосконалення. Іншими словами, принципи права є дороговказом, якого має неухильно дотримуватися нормотворець будь-якого без виключення рівня, бо інакше створювана норма матиме надлишкову суб'єктивність, не відповідаючи суспільним відносинам, які вона покликана врегульовувати. Наслідком буде абсолютна недовіра такої норми. Не є виключенням в цьому механізмі й аграрне право, що надає дослідженням принципів аграрного права надзвичайного рівня актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

До тематики принципів аграрного права звертались А.М. Статівка, Г.І. Савченко, М.Я. Ващишин, В.В. Книш, Н.В. Кравець та інші вчені юристи-аграрники. Однак, приступаючи до висвітлення проблеми принципів сучасного аграрного права, передусім слід звернути увагу на відсутність єдності та значні розбіжності між окремими авторськими позиціями при формулюванні системи таких принципів як у якісному, так і у кількісному аспектах.

Тому метою статті є розкриття загальних особливостей системи сучасних принципів аграрного права.

Результати.

Зазначене становище невизначеності принципів аграрного права

В.І. Полянська пояснює динамічністю аграрних відносин, на основі яких виникають ці принципи (Полянська, 2013: 241). Але проблема полягає передусім у протистоянні об'єктивно-суб'єктивних начал у природі принципів аграрного права, втім як і правових принципів у цілому. За концептуальним висновком А.Л. Захарова, принципи права об'єктивні за змістом та суб'єктивні за формою, бо є продуктом свідомої творчості законодавця, а завдання науки зводиться лише до того, щоб не «вигадувати», а «відкривати» закладені в праві принципи, показувати їх роль, значення, зміст і функціонування (Захаров, 2003: 9). Формальний бік суб'єктивності – це виведення принципів ученими, яке здійснюється на основі їх кваліфікації, життєвого досвіду та ситуативного бачення, які в кожного різні. Не треба скидати з рахунків і цілком пояснюване прагнення кожного науковця винайти щось своє і оригінальне.

Саме тому у кінцевому рахунку й спостерігається така розбіжність у формулюванні системи принципів аграрного права, коли об'єктивна реальність пропускається через суб'єктивний фільтр особистої правової культури дослідника. Разом з тим у разі невідповідності суб'єктивної форми об'єктивному змісту, тобто коли правовий принцип сформульовано врозріз з вимогами об'єктивності, такий принцип не зможе реалізуватися у нормотворчій діяльності, наслідком якої будуть чинні, але не діючі норми, про що йшлося вище.

З боку значної суб'єктивності авторських формулювань доцільно ще раз повернутися до зауважень, висловлених Г.І. Савченко, з приводу невідповідності запропонованих окремими вченими принципів їх сут-

ності та рівню (Савченко, 2012: 15). Слід погодитися з пропозицією у частині визнання завданнями аграрного права повноти правового регулювання аграрних відносин, постійного вдосконалення механізму правового регулювання аграрних відносин і підвищення ефективності державного регулювання аграрного сектора економіки. Щодо решти складових пропозиції Г.І. Савченко варто висловити застереження. Дійсно перераховані принципи не є спеціальними, але водночас вони не є і завданнями аграрного права. Виходячи з результатів дисертаційного дослідження А.Л. Захарова, який відносить принципи свободи договору, свободи праці, правового захисту підприємництва, визнання і захисту рівним чином всіх форм власності, диспозитивності, свободи економічної діяльності, підтримки і захисту конкуренції до міжгалузевих принципів (Захаров, 2003: 7–8), гарантованість суб'єктивних прав учасників аграрних правовідносин, всебічна охорона та зміцнення форм власності в АПК і організаційно-правових форм господарювання сільськогосподарських товаровиробників мають виокремлюватися у підсистему міжгалузевих принципів.

Разом з тим майже всі вищенаведені підходи у кращому разі передбачають лише дворівневу диференціацію принципів аграрного права на загальні та галузеві (спеціальні), крім М.Я. Ващишин, яка відносить до міжгалузевих переважно принципи земельного права, покликані забезпечити раціональне використання і охорону сільськогосподарських земель. В області аграрно-трудова відносин вона пропонує враховувати принцип оптимального поєднан-

ня єдності і диференціації правового регулювання. Для приватноправової сфери, на думку цього вченого, характерним є принцип надання сільськогосподарським товаровиробникам права вільно брати участь у договірних, підприємницьких, господарських та інших відносинах, якщо це прямо не заборонено законом (Ващишин, 2009: 196). Звичайно, враховано не всі міжгалузеві принципи, але прийнятним є сам факт пропозиції виокремлення ще однієї класифікаційної рубрики, що дає змогу впорядкувати не тільки обсяг галузевих принципів за рахунок їх перерозподілу на міжгалузевий рівень, а об'єктивувати загальну структуру принципів аграрного права.

Наприклад, принцип рівності позиціонується як одна з фундаментальних конституційних вимог (Пархоменко, 2014: 195), що підтверджується змістом положень Конституції України щодо рівності: прав людини і громадянина (статті 21, 24), об'єднань громадян (ст. 36); видів підприємницької діяльності (ст. 42), вибору професії та роду трудової діяльності (ст. 43), форм власності (п. 5 ст. 116) тощо. Таким чином, принцип рівності, будучи загальним, стає міжгалузевим при його проекції на окрему сферу суспільних відносин.

Крім рівності до загальних відносяться принципи справедливості, свободи і гуманізму (Погребняк, 2009: 31–39). Усі ці принципи одержали широке застосування у окремих авторських підходах і, як наслідок, у різноманітних варіаціях галузевих принципів аграрного права. Зокрема принцип справедливості диференціювався у принципи: права власності на землю, що належить виробникам сільськогосподарської продукції; ре-

альної гарантованості суб'єктивних прав селян як громадян України й як суб'єктів аграрних відносин; пріоритетність соціального розвитку села. Відповідно принцип свободи одержав втілення на галузевому рівні у принципи свободи аграрного підприємництва, господарської і юридичної самостійності, самоуправління виробничо-господарською діяльністю, розширення системи юридичних гарантій для свободи аграрного підприємництва, невтручання державних органів у виробничо-господарську діяльність сільськогосподарських товаровиробників тощо. У свою чергу, загальний принцип рівності став основою для виокремлення галузевих принципів рівності учасників аграрних правовідносин, рівності форм власності і організаційно-правових форм господарювання. Нарешті принцип гуманізму реалізувався в аграрно-правових принципах забезпечення права громадян на повноцінне, якісне, екологічно безпечне і відповідно до медичних норм харчування, а також екологізації сільського господарства.

Звичайно, виокремлення загальних принципів права з подальшим втіленням у конституційному законодавстві явно недостатньо для об'єктивації особливостей сільськогосподарського виробництва, що логічно потребує їх подальшої диференціації на рівнях міжгалузевих і галузевих принципів. Питання постає лише щодо меж такої диференціації, тобто визначення достатності чи недостатності міжгалузевих принципів для створення ефективних масивів норм аграрного законодавства, що відповідно потягне за собою необхідність утворення і реалізації наступного галузевого рівня.

Виходячи з того, що сільськогосподарська виробнича діяльність є особливим різновидом господарської діяльності поряд з промисловістю, торгівлею, транспортом тощо, принципи господарського права є міжгалузевими щодо аграрного права. Серед останніх доцільно виокремити принципи свободи господарської діяльності, ініціативи і підприємливості в рамках громадського господарського порядку, рівного захисту державою прав усіх суб'єктів господарювання; обмеження втручання державних органів у господарську діяльність (Знаменський, 2002: 27). Існування цих міжгалузевих принципів позбавляє сенсу виокремлення відповідних галузевих принципів, як це пророблено у багатьох вищевикладених класифікаціях, з огляду на відсутність їх аграрно-правової специфіки. Так само відпадає потреба у принципі свободи аграрного підприємництва, яку повністю перекриває міжгалузевий принцип свободи підприємницької діяльності, хоча у цивілістичній енциклопедичній літературі його відносять до конституційних принципів (Кучеренко, 2009: 757). Водночас попри зовнішню міжгалузеву природу таким не є принцип екологізації сільського господарства, а також не підлягає жодній заміні принципами вищих рівнів галузевий принцип забезпечення права громадян на повноцінне, якісне, екологічно безпечне і достатнє харчування. Критерієм необхідності виокремлення вказаних принципів на галузевому рівні є їх глибока і незамінна аграрно-правова специфіка. Зазначена специфіка є своєрідною умовною лінією розмежування міжгалузевих і галузевих принципів: останні мають право на існування лише у разі її наявності.

З огляду на цей критерій незамінними також є галузеві принципи врахування особливостей сільськогосподарської діяльності, забезпечення продовольчої безпеки держави і забезпечення інноваційного розвитку сільського господарства.

Показовим з цього боку є представлений у аграрно-правових публікаціях перелік принципів аграрного права ЄС: 1) загального ринку; 2) преференцій фермерам Співтовариства; 3) фінансової солідарності; 4) стабільності правового регулювання; 5) недискримінації; 6) пропорційності; 7) відкритої ринкової економіки з вільною конкуренцією; 8) обережності (Прокудіна, 2007: 9–16). З огляду на вищевикладене, наведені принципи аграрного права ЄС є міжгалузевими, спільними для всіх галузей матеріального виробництва, бо позбавлені жодної аграрно-правової специфіки.

Викликає певні зауваження і застосовуване в теорії аграрного права ототожнення загальноправових і конституційних принципів (Статівка, 2019: 47), адже останні мають значення лише для національної системи права, тоді як загальні принципи виходять за національні межі. Адже, як зазначається у спеціальних дослідженнях, уперше розуміння загальних принципів з'явилося саме в міжнародному праві (Погребняк, 2011: 14). На національному рівні вони дійсно знаходять своє втілення передусім в Конституції України. Але при цьому відбувається значне їх поглиблення за рахунок дроблення на значно більшу кількість національних принципів. Зокрема С. Погребняк ілюструє цю тенденцію на прикладі загального принципу рівності, який реалізується у Конституції за

допомогою чотирьох пов'язаних між собою принципів: рівності перед законом, рівності перед судом, рівності прав і свобод людини і громадянина, рівності обов'язків людини і громадянина (Погребняк, 2009: 33–34). Це зумовлює необхідність диференціації загального масиву принципів аграрного права на міжнародний та національний рівні. Причому тільки в цьому разі національний рівень загальних принципів набуватиме тотожності з конституційним.

Щодо структурно-ієрархічної будови системи принципів, то на думку М.Я. Ващишин, традиційною для кожної галузі права є структура, яка поєднує загальноправові та галузеві (спеціальні) принципи. Водночас безумовним позитивом є запропоноване нею розширення цієї структури за рахунок міжгалузевих принципів, зокрема земельно-правових, покликаних забезпечити раціональне використання і охорону сільськогосподарських земель, аграрно-трудових, де враховується оптимальне поєднання єдності та диференціації правового регулювання, а також приватно-правових принципів свободи участі в договірних, підприємницьких, господарських відносинах (Ващишин, 2009: 195–196). Водночас чомусь не згадуються інституційні принципи. Спробу уніфікувати різні підходи здійснила Н.В. Кравець, яка виклала своє бачення системи принципів аграрного права через чотириланкову (чотирирівневу) структуру, що поєднує загальноправові, міжгалузеві, галузеві (спеціальні) принципи аграрного права та принципи окремих аграрно-правових інститутів (Кравець, 2015: 6). Загалом це логічна структура, яка в цілому відбиває внутрішню будову системи права, за

винятком підгалузевого рівня. Тим більше, що в окремих нечисленних публікаціях, присвячених підгалузям як елементам системи права, наявність власних принципів сприймається однією з ознак підгалузі права (Айвазян, 2017: 39). Випускання з уваги підгалузевих принципів пояснюється недостатністю проробки цього питання як на загальнотеоретичному, так і галузевому рівні. На першу спробу заповнення цієї прогалини за рахунок агроінноваційного права, здійснену В.І. Семчиком, вже вказувалося вище. До того ж вона супроводжувалась розробкою принципів аграрного інноваційного законодавства (Книш, 2010: 56–71). Не вдаючись до змістовного аналізу цих принципів, слід вказати на певну логічну несумісність між підгалуззю права та покликаними її конституювати принципами законодавства замість наведення саме принципів права підгалузевого рівня.

З цього боку значно органічнішим виглядає виконане Х.А. Григор'євою комплексне дисертаційне дослідження, у якому вона не тільки запропонувала і обґрунтувала формування в структурі аграрного права підгалузі агропротекційного права, а й представила систему його принципів (системності державної підтримки, гарантованості державної підтримки, диференційованості державної підтримки, екологічного пріоритету, прозорості агропротекційних процедур) (Григор'єва, 2020: 36–37). Це дозволяє перевести підгалузевий рівень принципів аграрного права з суто теоретичної у практичну площину, що дає підставу для запровадження ще одного рівня будови системи аграрно-правових принципів. Разом з тим слід враховувати вже здійс-

нену розробку в теорії аграрного права цілої низки субінституційних принципів правового регулювання вирощування та реалізації насіння соняшнику (Бакай, 2010: 9–10), бджільництва (Суперсон, 2013: 5), розвитку житлово-комунального господарства села (Латишева, 2013: 8–9), виробництва та реалізації молока і молочної сировини (Канарик, 2015: 8), інвестицій у соціальний розвиток села (Сащенко, 2015: 10–11), страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою (Клієріні, 2017: 10), органічного сільськогосподарського виробництва (Мельник, 2018: 6–7) тощо. Зважаючи на сказане, а також постійно посилюваний динамізм розвитку сучасних аграрних відносин, супроводжуваний адекватним ускладненням структури системи аграрного права, достатньо обґрунтованим наразі є впровадження шестирівневої структури системи принципів аграрного права у розрізі загальних (міжнародні і національні (конституційні), міжгалузевих, галузевих, підгалузевих, інституційних і субінституційних принципів.

Висновки і перспективи.

На сьогодні слід констатувати відсутність єдності та значні розбіжності між окремими авторськими позиціями при формулюванні системи принципів аграрного права. Причиною такого становища передусім є переважання суб'єктивної складової при формулюванні принципів, що й призводить до їх різноманітності. Не достатньо дослідженою є структура системи принципів аграрного права. Тому актуальним наразі є впровадження шестирівневої структури системи принципів аграрного права у

розрізі загальних (міжнародні і національні (конституційні), міжгалузевих, галузевих, підгалузевих, інституційних і субінституційних принципів.

Список використаних джерел

1. Айвазян С.А. Подотрасль права как элемент системы права (на примере одного критерия – предмета правового регулирования). Аграрное и земельное право. 2017. № 9(153). С. 38–41.
2. Бакай Ю.Ю. Правова регламентація відносин по вирощуванню та реалізації насіння соняшнику в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2010. 20 с.
3. Ващишин М.Я. Принципы аграрного права Украины. Правовое регулирование аграрных отношений в России, Украины, Белоруссии, Казахстана, других странах СНГ и государствах ЕС: состояние, проблемы, пути совершенствования: международный сборник научных трудов аграрных и юридических высших учебных заведений России, Украине, Белоруссии, Казахстане, других стран СНГ и государств ЕС. Москва: МСХА им. К.А. Тимирязева, 2009. С. 195–198.
4. Григор'єва Х.А. Концептуальні засади правового регулювання державної підтримки сільського господарства в Україні: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.06; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2020. 40 с.
5. Захаров А.Л. Межотраслевые принципы права: автореф. ... дисс. канд. юрид. наук: 12.00.01; Казанский госуд. ун-т. Казань, 2003. 31 с.
6. Знаменский Г.Л. Принципы и методы правового регулирования хозяйственной деятельности. Хозяйственное право: Учебник; Под ред. Мамутова В.К. Киев: Юринком Интер, 2002. С. 25–34.
7. Канарик Ю.С. Правове регулювання виробництва та реалізації молока і молочної сировини в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2015. 19 с.
8. Клієріні Г.В. Правове регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків, 2017. 20 с.
9. Книш В.В. Принципи аграрного інноваційного законодавства. Правові засади інноваційного розвитку в сільському господарстві України: Монографія / Кол. авторів; За ред. В.І. Семчика. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2010. С. 56–71.
10. Кравець Н.В. Екологізація аграрного виробництва як принцип аграрного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 20 с.
11. Кучеренко І.М. Свобода підприємницької діяльності. Енциклопедія цивільного права України; відп. ред. Я.М. Шевченко. Київ: Ін Юре, 2009. С. 757.
12. Латишева В.В. Правове регулювання розвитку житлово-комунального господарства як складової соціальної сфери села в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2013. 17 с.
13. Мельник В.О. Правове регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2018. 21 с.
14. Пархоменко Н.М. Принцип рівності прав і свобод людини за Конституцією і законодавством України. Принцип рівності у праві: теорія і практика: монографія; за ред. Н.М. Оніщенко. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2014. С. 193–205.
15. Погребняк С. Загальні принципи права як

- джерело права. Вісник Академії правових наук України. 2011. № 1 (64). С. 14–25.
16. Погребняк С. Закріплення основоположних принципів права в Конституції України. Вісник Академії правових наук України. 2009. № 4 (58). С. 31–39.
17. Полянська В.І. Характеристика та значення спеціальних принципів аграрного права України. Сучасні науково-практичні проблеми екологічного, земельного та аграрного права: Збірник матеріалів круглого столу (6 грудня 2013 року) / за ред. Гетьмана А.П. Харків: Національний університет «Юридична академія імені Ярослава Мудрого», Національна академія правових наук України, 2013. С. 240–242.
18. Прокудина Н.В. Основные принципы аграрного права Европейского Союза. Аграрное и земельное право. 2007. № 2. С. 9–16.
19. Савченко Г.І. Пріоритетність розвитку сільського господарства України як принцип аграрного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2012. 21 с.
20. Сащенко І.С. Правове забезпечення інвестицій у соціальний розвиток села в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків, 2015. 20 с.
21. Статівка А.М. Принципи аграрного права. Аграрне право: підручник; за ред. А.М. Статівки. Вид. 2-ге, змін. Харків: Право, 2019. С. 47–48.
22. Суперсон Ю.В. Правове регулювання бджільництва в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Національний ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2013. 19 с.
- lyrovanyia). Agrarnoe y zemelnoe pravo [Sub-branch of law as an element of the system of law (on the example of one criterion – the subject of legal regulation). Agrarian and land law], 9(153): 38–41 (in Russian).
2. Bakai, Yu.Yu. (2010). Pravova rehlementatsiia vidnosyn po vyroshchuvanni ta realizatsii nasinnia soniashnyku v Ukraini [Legal regulation of relations on cultivation and sale of sunflower seeds in Ukraine]. Kharkiv, 20 (in Ukrainian).
3. Vashchysyn, M.Ya. (2009). Pryntsypy ahrarnoho prava Ukrainy. Pravovoe rehulyrovanye ahrarnykh otnoshenyi v Rossyy, Ukrainy, Belorussyy, Kazakhstane, druhykh stranakh SNH y hosudarstvakh ES: sostoianye, problemy, puty sovershenstvovaniya: mezhdunarodnyi sbornyk nauchnykh trudov ahrarnykh y yurydicheskyykh vysshykh uchebnykh zavedenyi Rossyy, Ukrainy, Belorussyy, Kazakhstana, druhykh stran SNH y hosudarstv ES [Principles of Agrarian Law of Ukraine. Legal regulation of agrarian relations in Russia, Ukraine, Belarus, Kazakhstan, other CIS countries and EU states: state, problems, ways of improvement: international collection of scientific works of agricultural and legal higher educational institutions of Russia, Ukraine, Belarus, Kazakhstan, other CIS countries and states The EU]. Moskva, 195–198 (in Russian).
4. Hryhorieva, Kh.A. (2020). Kontseptualni zasady pravovoho rehuliuвання derzhavnoi pidtrymky silskoho hospodarstva v Ukraini [Conceptual bases of legal regulation of the state support of agriculture in Ukraine]. Odesa, 40 (in Ukrainian).
5. Zakharov, A.L. (2003). Mezhotraslevye pryntsypy prava [Cross-sectoral principles of law]. Kazan, 31 (in Russian).
6. Znamenskyi, H.L. (2002). Pryntsypy y metody pravovoho rehulyrovanyia khoziaistvennoi deiatelnosti. Khoziaistvennoe pravo [Principles and methods of legal regulation

References

1. Aivazian, S.A. (2017). Podotrasl prava kak element systemy prava (na prymere odnogo kryteriya – predmeta pravovogo rehu-

- of economic activity. Economic law]. Kyiv: Yuryнком Ynter, 25–34 (in Russian).
7. Kanaryk, Yu.S. (2015). Pravove rehuliuвання виробництва та реалізації молока і молочної сировини в Україні [Legal regulation of production and sale of milk and raw milk in Ukraine]. Kyiv, 19 (in Ukrainian).
 8. Kliierini, H.V. (2017). Pravove rehuliuвання strakhuvannya silskohospodarskoi produktsii z derzhavnoiu pidtrymkoiu v Ukraini [Legal regulation of insurance of agricultural products with state support in Ukraine]. Kharkiv, 20 (in Ukrainian).
 9. Knysh, V.V. (2010). Pryntsypy ahrarnoho innovatsiinoho zakonodavstva. Pravovi zasady innovatsiinoho rozvytku v silskomu gospodarstvi Ukrainy [Principles of agrarian innovation legislation. Legal bases of innovative development in agriculture of Ukraine]. Kyiv: Vyd-vo «Iurydychna dumka», 56–71 (in Ukrainian).
 10. Kravets, N.V. (2015). Ekologizatsiia ahrarnoho виробництва як прынцып аhrarnoho prava [Greening of agricultural production as a principle of agrarian law]. Kharkiv, 20 (in Ukrainian).
 11. Kucherenko, I.M. (2009). Svoboda pidpriemnytskoi diialnosti. Entsyplopediia tsyvilnoho prava Ukrainy [Freedom of entrepreneurial activity. Encyclopedia of Civil Law of Ukraine]. Kyiv: In Yure, 757 (in Ukrainian).
 12. Latysheva, V.V. (2013). Pravove rehuliuвання rozvytku zhytlovo-komunalnoho gospodarstva yak skladovoi sotsialnoi sfery sela v Ukraini [Legal regulation of the development of housing and communal services as a component of the social sphere of the village in Ukraine]. Kyiv, 17 (in Ukrainian).
 13. Melnyk, V.O. (2018). Pravove rehuliuвання orhanichnoho silskohospodarskoho виробництва v Ukraini [Legal regulation of organic agricultural production in Ukraine]. Kyiv, 21 (in Ukrainian).
 14. Parkhomenko, N.M. (2014). Pryntsyp rivnosti prav i svobod liudyny za Konstytutsiieu i zakonodavstvom Ukrainy. Pryntsyp rivnosti u pravi: teoriia i praktyka [The principle of equality of human rights and freedoms under the Constitution and legislation of Ukraine. The principle of equality in law: theory and practice]. Kyiv: Vyd-vo «Iurydychna dumka», 193–205 (in Ukrainian).
 15. Pohrebniak, S. (2011). Zahalni pryntsypy prava yak dzherelo prava. Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy [General principles of law as a source of law. Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine], 1 (64): 14–25 (in Ukrainian).
 16. Pohrebniak, S. (2009). Zakriplennia osnovopolozhnykh pryntsypiv prava v Konstytutsii Ukrainy. Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy [Consolidation of fundamental principles of law in the Constitution of Ukraine. Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine], 4 (58): 31–39 (in Ukrainian).
 17. Polianska, V.I. (2013). Kharakterystyka ta znachennia spetsialnykh pryntsypiv ahrarnoho prava Ukrainy. Suchasni naukovopraktychni problemy ekologichnoho, zemelnoho ta ahrarnoho prava [Characteristics and significance of special principles of agrarian law of Ukraine. Modern scientific and practical problems of environmental, land and agricultural law]. Kharkiv: Natsionalnyi universytet «Iurydychna akademiia imeni Yaroslava Mudroho», Natsionalna akademiia pravovykh nauk Ukrainy, 240–242 (in Ukrainian).
 18. Prokudyna, N.V. (2007). Osnovnye pryntsypy ahrarnoho prava Evropeiskoho Soiuzu. Ahrarnoe y zemelnoe pravo [Basic principles of the agrarian law of the European Union. Agrarian and land law], 2: 9–16 (in Russian).
 19. Savchenko, H.I. (2012). Priorytetnist rozvytku silskoho gospodarstva Ukrainy yak pryntsyp ahrarnoho prava [Priority of development of agriculture of Ukraine as a principle of agrarian law]. Kharkiv, 21 (in Ukrainian).

20. Sashchenko, I.S. (2015). Pravove zabezpechennia investytsii u sotsialnyi rozvytok sela v Ukraini [Legal support of investments in rural social development in Ukraine]. Kharkiv, 20 (in Ukrainian).
21. Stativka, A.M. (2019). Pryntsyipy ahrarnoho prava. Ahrarne pravo [Principles of agrarian law. Agrarian law]. Kharkiv: Pravo, 47–48 (in Ukrainian).
22. Superson, Yu.V. (2013). Pravove rehuliuвання bdzhilnytstva v Ukraini [Legal regulation of beekeeping in Ukraine]. Kyiv, 19 (in Ukrainian).

V.M. Yermolenko (2021). GENERAL FEATURES OF THE SYSTEM OF PRINCIPLES OF AGRARIAN LAW. *Law. Human. Environment*, 12(3): 24-33.

<https://doi.org/10.31548/law2021.03.003>

Summary. The features of the system of modern principles of agrarian law were considered in the article. Attention was drawn to the lack of unity and significant differences between individual author positions in formulating a system of such principles in both qualitative and quantitative aspects. The reason for this situation, which is the opposition of objective and subjective principles in the nature of the principles of agrarian law, has been revealed. The predominance of the subjective component leads to the diversity of the principles proposed by scientists, which should not be invented, but discovered. The inconsistency of the subjective vision of scientists with the objective nature of the principles causes the ineffectiveness of the norms that are a consequence of the implementation of such principles in the normative array. Insufficient level of disclosure of theoretical nuances of formation of principles of agrarian law leads to their identification with tasks of agrarian law as branch of law. It has been stated that most scholars introduce a two-level differentiation of the principles of agrarian law into general and branch (special) ones. Attention was sharpened in the absence of the principles of the intersectoral level in most of the systems proposed today, which leads to unnecessary duplication at the level of sectoral (special) principles. The identification of common law and constitutional principles used in the theory of agrarian law has been criticized. The introduction of a six-tier structure of the system of principles of agrarian law in terms of general (international and national), intersectoral, sectoral, sub-sectoral, institutional and sub-institutional principles was justified.

Keywords: agrarian law, principle, the principle of agrarian law, system of principles of agrarian law, structure of principles of agrarian law
